Antropoloxía del esaniciu llingüísticu: llingua minoritaria y espacios étnicos

ROBERTO GONZÁLEZ-QUEVEDO GONZÁLEZ

Ye perinteresante pa l'antropoloxía social el procesu d'esaniciu d'una llingua llariega, dientru siempre del procesu xeneral d'esbarrumbamientu d'una cultura minoritaria po la presión esterna. Trátase de faer un modelu d'análisis d'esti fechu social, dende una perspetiva antropolóxica.

1. *LLINGUA MINORITARIA*

¿Qué ye una llingua minoritaria? Anque abarruntemos lo qu'esto quier dicir, hemos buscar los llendones del conceutu.

Entiéndese, nesti trabayu, por llingua minoritaria la que tien estes caraterístiques:

1.º Nun tien reconocencia nidia nes istituciones sociales de caráuter oficial, pa les que llingua tala nun ye, en realidá, una llingua.

2.º La so comunidá de falantes ye *minoritaria* respeutu a la comunidá hexemónica del Estáu onde s'atopa.

3.º Esta llingua nun tien axeitáu un proyeutu autónomu de continuidá hestórica. Queda asina reducida, nel meyor de los casos, al requexu del folklor, comu sorprendente esllava dexada pela hestoria del so pueblu. Asina, esta llingua queda marcada con un doble y aparentemente contraditoriu valor: per un llau ye una llingua marxinada y condenada al esaniciu, pero per otru llau considérase que ye daqué sagrao, familiar, gran xoya familiar: tan valiosa que, usala, ye pecáu.

4.º La llingua minoritaria ye parte fundamental d'una cultura, tamién minoritaria, porque partimos del supuestu de que toa llingua tien, siempre, el so espaciu cultural propiu. La llingua nun ye una «forma neutra» que val p'axeitar la integración social y simbólica: ye daqué xunío fondamente a la so cultura.

5.º La llingua minoritaria nun ye llingua minoritaria «per se». Ye llingua minoritaria porque hai otra mayoritaria, o seya, otra que nun tien les anteriores caraterístiques y reivindica, pa sí, el destín de los falantes minoritarios. Poro, el problema de la llingua minoritaria ye siempre un problema d'esaniciu llingüísticu.

Dientru d'esta clas que llamamos llingües minoritaries hai mui difrentes casos y situaciones. Delles vegaes, estes llingües entamen un procesu de frenu al esaniciu o de recuperación dafechu. En tou casu, los pasos de recuperación confirmen les anteriores caraterístiques.

2. *LLINGUA MINORITARIA Y ESCALA SOCIAL*

Siguiendo a Godfrey & Monica Wilson entiendo por escala social d'una sociedá, el númberu de xente que se relaciona y la intensidá d'estes relaciones.

Xeneralmente, les llingües minoritaries sobreviven en comunidaes sociales a pequeña escala, pos, en primer llugar, los espacios sociales a gran escala, como los urbanos, necesiten una cultura y, por tanto, una llingua, con caraterístiques difrentes de les minoritaries (una cultura y una llingua que seyan *realmente* urbanes ya nun son propiamente minoritaries).

En segundu llugar, les sociedaes a pequeña escala tarden n'asimilar, y cuandu lo asimilen ye con muncha dificultá, la llingua mayoritaria forastera.

L'estudiu del esaniciu llingüísticu tien que tener esto presente, tien que nun s'escaecer inxamás de les caraterístiques de poca variedá y de poca intensidá de relaciones sociales, muncha presonalización de les mesmes, poca movilidá social, etc.

Pero esti planteamientu nun basta. Ya diximos qu'una llingua ye minoritaria porque hai otra mayoritaria. Precisamente, entós, l'esaniciu de les llingües minoritaries daráse nos espacios sociales a pequeña escala que s'atopen dientru d'un contestu d'una complexidá social mucho más grande. Eric R. Wolf (1966) oserva que tamién nes sociedaes típicamente consideraes comu de muncha complexidá hai unos michinales, unos furacos, unos grupos informales onde nun rixen les estrutures istitucionales, cosa que demuestra que tales sociedaes nun tán tan orga-

nizaes dafechu comu paez. Estos michinales o espacios nos que la sociedá a gran escala nun ye tala son comu niales onde siguen alitando vezos y fechos sociales d'altu interés antropolóxicu: relaciones de poder marxinal, grupos sociales atípicos, etc. L'atención que suel prestase a estos fechos fai que ,en delles ocasiones, se busque nellos los carauteres nacionales o específicos d'una comunidá.

A estos michinales o isles dientru de la sociedá complexa correspuenden les llingües y cultures minoritaries na so llucha pola supervivencia.

3. *STATUS*

Partimos de dos supuestos. Toa llingua vive nuna sociedá y toa sociedá texe pa los sos miembros un sistema de desigualdá de posiciones o status.

Fai falta analizar les relaciones ente esti sistema de desigualdaes de prestixu y la situación de les llingües minoritaries

La situación propia d'una llingua minoritaria ye la de tar nun nivel inferior de prestixu. El falante de la llingua vive nuna sociedá na que los vezos llingüísticos llariegos manifiesten de continu un status baxu na escala social. Poro, los falantes tienen la percepción de lo negativo que ye emplegar la so llingua y fairán tolo posible pa que nun se-yos note la so identidá llingüística. Asina, munches vegaes una llingua pasa a tener una vida semi-clandestina. Eidheim, nel so trabayu so los lapones, dizmos lo muncho que-y costó saber qu'éstos falaben la so llingua llariega'n casa: toos lo negaben porque yera pa ellos un estigma.

Tenemos que tener en cuenta que tol mundu quier xubir na escala de prestixu. Nes situaciones nes que'l falante oserva que ye importante mantener el status fairá tolo posible pa que los sos rasgos queden tapecíos. Si quier xubir socialmente conoz dafechu cuáles son les espetatives asperaes tanto de los que tán nos llugares altos de prestixu comu los que non, tanto de los que tienen bona posición, como los que la tienen baxa.

Embúrriase-y al falante, asina, a dase a sí mesmu un puestu de status según la so llingua y a xulgar a los otros colos mesmos criterios. Sabe, por exemplu, que si fai falta aparentar meyor status tien que falar comu'l cura, o'l maestru, o la T. V., o la prensa. Hasta l'ésitu les relaciones amoroses pue depender del status que salga de la so boca. Toes estes atitúes, trasmitiráles tovía con más fuercia a los sos fíos, pos pensará que'l so ésitu social dependerá de si falen bien o non.

4. *LLINGUA MINORITARIA Y MOVILIDÁ SOCIAL*

De tolo anterior deduzse que la llingua minoritaria sufre una presión fuerte d'esaniciu comu consecuencia del so status. El deprender correutamente la llingua mayoritaria ye un mecanismu irrenunciable d'ascensu social.

Pero xeneralmente xuégase daqué más que'l prestixu. Son les propies oportunidaes económiques les que ponen torgues socialmente a la llingua mayoritaria. Pos el falante sabe que, en dellos medios, los más interesantes, el non rixir bien dafechu la llingua minoritaria pue llevalu a nun ser a esbarrumbar les dificultaes al so ascensu económicu, sabe que, n'igualdá de condiciones, tien munches más posibilidaes el que foi quién a esaniciar la llingua llariega.

Hasta nos medios a mui pequeña escala, onde la movilidá social ye abondu sonce, pue haber delles oportunidaes económiques nel esaniciu la llingua. Por exemplu, pa ganase la confianza los «caciques» pue ser interesante escaecer vieyos vezos llingüísticos, non demasiaos, pa, al mesmu tiempu, faer que nun ruempan tolos llazos orgánicos cola comunidá inferior.

5. *ESPACIOS ÉTNICOS*

Una llingua y una cultura minoritaria'n procesu d'esaniciu igüen un espaciu étnicu. Esti espaciu étnicu ta arrodiáu per otru espaciu dominante o mayoritariu. Cuandu dientru d'una sociedá atópense dos comunidaes étniques difrentes surten dellos procesos y fechos de munchu interés antropolóxicu. De les relaciones ente lo qu'equí llamo «espacios étnicos», pue dicíse lo siguiente:

A) Un espaciu étnicu tien más prestixu que l'otru. Lo enantes dicho llevarános a fixar que ye l'espaciu axeitáu pola llingua y la cultura minoritaries el que tien un status inferior.

Comu viemos, l'espaciu étnicu inferior pon torgues a la movilidá social y al ascensu económicu.

B) Les meyores oportunidaes en tolos aspeutos que s'algamen perteneciendo a la etnia dominante emburrien de continu a los que pertencen a la inferior a espurrise lo bastante pa pasar al espaciu étnicu d'enriba.

Los medios d'espurríse son pervariaos y de munches clases y cinquen tola estrutura social y económica.

Asina ye comu surte un procesu de «cambiu d'espaciu étnicu».

C) Cuantu más grande ye la dixebra étnica, más violentos y espetaculares son los medios emplegaos pa cambiar d'espaciu étnicu. Nos casos en que los grupos étnicos tán mui estremaos pue recurrise a curiosos mecanismos ,talos comu'l cambiu de ropa y forma de vestir, sigún diz Thomson (1974).

D) Ún de los medios universales de cambiu d'espaciu étnicu ye'l cambiu de llingua. Por ser la llingua'l corazón de la cultura minoritaria y tener un xacer d'irreversalidá, l'esaniciu la llingua llariega ye la meyor carta de recomendación nel nueu y superior espaciu étnicu. Anque'l cambiu d'otros vezos sociales y culturales son tamién perimportantes, ye l'esaniciu llingüísticu'l fundamental.

E) Especial interés tien el cambiu de nome. Tener un nome que nidiamente correspuenda a la etnia superior ye un mediu eficaz por demás pa espurrise al espaciu d'enriba.

La connotación presonal que tien el nome, la so representatividá pa la identidá social del individu fai que seya'l cambiu de nome l'auténticu bautismu nel espaciu étnicu superior. El nome ye la propia presona, el so cambiu ye separtase dafechu del vieyu grupu cultural.

F) El casu de los neños tien tamién munchu interés. Nel so estudiu de 1967 G. M. Foster oserva que, na so comunidá, el patrón qu'igua l'esaniciu llingüísticu tien estos dos pilancos:

— Los valores de status (ya falemos d'ello).

— La istitución del matrimoniu. Cuandu los dos miembros son de difrente llingua, la que s'impón ye siempre la llingua mayoritaria. Por supuesto, tán les escueles pa sofitar dafechu l'esaniciu llingüísticu dende l'Estáu, pero esti esaniciu entámase ya na familia, onde podía suponese que la llingua llariega taría a salvo dafechu.

Pa respirar la tema del cambiu d'espaciu étnicu convién tener en cuenta que, según lo dicho, ésti produzse, con especial fuercia, en tarrén a pequeña escala y que, por mor de lo mesmo, tien que tener consecuencies sinificatives ente los protagonistes. Siendo les sociedaes a pequeña escala de relaciones «face to face», l'ambivalencia pue tener caraterístiques abondo dramátiques.

6. *AMBIVALENCIA*

El sentimientu inferioridá respeutu a la propia cultura y los deseos de xubir na escala de status, posición económica y política animen a los falantes ensin parar a revestise de tolos rasgos y vezos propios de la etnia superior.

Nun ye raro, entós, qu'un miembru del campu étnicu inferior quiera espurrise y algamar meyor situación. Pero ¿cuála será la reación de los sos vieyos «partners» étnicos? Será un rempuesta d'ambivalencia. Al mesmu tiempu que comprende los munchos motivos del «esguilaor», al mesmu tiempu que-yos prestaría probablemente tamién a ellos faer la mesmo, al mesmu tiempu que lu miren con dalguna envidia, tendrán tamién pa con él un sentimientu críticu, irónicu. Fairán moflonaes de la so pretensión. Si el paisanu ye quien a ponese dafechu nel llugar prestixáu del otru campu étnicu, entós pasará a ser consideráu comu un miembru más del otru grupu, col status superior qu'eso-y da. Pero si los intentos fracasen, entós l'home será oxetu de les burlles más acedes, a mediu camín ente los dos espacios étnicos y nuna situación marxinal. Esta situación suel terminar en motes o na igua d'anédotes grotesques y asusañamientos que, nos casos que los grupos étnicos tán perestremaos, puen llevalu, al paisanu, a colar a otru llugar.

7. *EL CASU D'ASTURIES*

Na situación llingüística d'Asturies atópase ún cola so llingua llariega comu llingua típicamente minoritaria. La so reconcencia oficial ye cuasi simbólica (y abondo reciente); en comparanza cola llingua mayoritaria ye una fala de poques presones (anque muches más de lo que la propaganda oficial-yos espetó na tiesta a los mesmos falantes); ta nun procesu xabaz y escandalosu d'esaniciu; tien el so destín xuníu dafechu a la so cultura. Finalmente, ye una esllava hestórica, según la ideoloxía dominante, a la que nun merez la pena da-y continuidá, anque, eso sí, tamién ye un valor sagráu y folklóricu.

Anque'l bable tien munchu puxu na vida entovía, ensin dulda ye nos llugares y ambientes rurales onde meyor se conserva y, en xeneral, muévese con más fuercia cuantu más pequeña ye la escala social.

Socialmente atópase la llingua asturiana mui desprestixada, y al falante astur márcase-y siempre negativamente, mientres que, pola cueta, un correutu castellán ye bien consideráu socialmente [1].

---

[1] Nesti sen hai que tener en cuenta lo que más alantre se diz so l'ambivalencia.

L'usu lliterariu del asturianu y les espetatives qu'arrodien si esti usu ye'l propiu d'una llingua fondamente xunida a un status inferior.

Nos caberos años hai una mayor consideración social pa cola llingua llariega, especialmente'n dellos ambientes inteletuales. La reconocencia y axeitamientu de l'Academia de la Llingua Asturiana ta nesti contestu. Pero falta munchísimo entovía pa que'l status y prestixu del asturianu llegue onde'l castellán.

Un enxame de torgues vien-y tamién a la llingua asturiana de que'l so usu zarra les puertes de munches oportunidaes económiques, de trabayu, etc. Íguase asina una rede bien tupa que nun dexa d'afogar ensin parar la llingua llariega, nun procesu que los atores sociales sufren pero xeneralmente nun son a columbrar na so gran importancia.

La murnia hestoria del esaniciu de la llingua astur ye, entós, un vieyu y más fuerte ca día movimientu d'abeirase los sos falantes umbaxu la cultura, la llingua y la forma castellana de ver el mundu. Milenta y milenta anédotes y fechos de diglosia son comu la güelga que dexa y dexó esti pasu de la cultura, del espaciu étnicu llariegu a la cultura y los vezos étnicos castellanos. El recursu más usáu pa esti cambiu ye, ensin dulda, el cambiu de llingua: dexar de falar asturiano ye comu escapar d'un mundu pa metese n'otru. Ye perimportante tamién el cambiu de nome: pa ser un home nueu. Y asina, ye curioso con cuantu cuidiáu los nueos pas llamen al so fíu, que se llama comu'l so güelu, col nome castellán, pa dexar bien nidiu l'espaciu étnicu onde quieren ellos que'l rapaz tea pa siempre.

L'ambivalencia que'l cambiase al espaciu cultural castellán produz manifiéstase de munches maneres, delles vegaes humorísticamente. Basta alcordase d'aquel cuentu tan escucháu'n tantos pueblos astures, el cuentu del «engazu». En dos meses el mozu escaeciérase del nome del «engazu» y namás s'alcordó cuandu'l mangu-y dio nos focicos. El caráuter «arquetípicu» d'esti cuentu y d'otres munches hestories llocales muestra mui a les clares esta atitú social d'ambivalencia astur.

Ye mui curioso oservar cómu los mecanismos de recuperación de la llingua asturiana reproducen, inversamente, los pasos del esaniciu. Pa que nun muerra l'asturianu hai que xubir el so status social, da-y más oportunidaes de tou tipu, hai qu'entamar la vuelta a los vezos sociales y mentales astures, hai qu'iguar una voluntá social de reivindicación de la cultura asturiana. Tien qu'haber tamién, una reconocencia oficial *dafechu* de la llingua. Tien que se deprender nes escueles la cultura y la llingua llariega. Ye bono que los pas-yos pongan a los fíos nomes asturianos.

Pa que nun muerra la llingua asturiana hai que la considerar una llingua comu otres, una llingua pal futuru, non un restu folklóricu.

Los que se dediquen a recuperar la llingua, pescanciarán una atitú social d'ambivalencia pa con ellos: faen daqué necesario, bono, importante, faen un bon llabor. Pero, al mesmu tiempu, remanen coses que tán meyor quietes.

Xuégase'l destín de la llingua asturiana nel mundu les relaciones sociales y los valores. Del so futuru depende que siga habiendo una etnia ástor o qu'ésta esapaeza. L'esaniciu llingüísticu n'Asturies ta xuníu a la permanecia o non del campu étnicu autótonu. Los fechos que nesti tarrén se dan, son los mesmos que nos otros casos de llingües minoritaries.

REFERENCIES

Eidheim, «Cuando la identidad étnica es un estigma social», en F. Barth, *Los grupos étnicos y sus fronteras*, Méx., 1976 FCE.

Foster, George M., 1967, *Tzintzuntzan. Mexican peasants in a changing world*, Boston, Little, Brown and Company.

Thomson, Richard A., 1974, *The Winds of Tomorrow: social Change in a Maya Town*, Chicago, The University of Chicago Press.

Wilson, G. & M., 1945, *The Analysis of Social Change*, Cambridge, Cambridge University Press.

Wolf, Eric R., «Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies», en *The Social Anthropology of Complex Societies*, London, 1966, Tavistock Publications, Limited.